

volna nagyobb hangsúlyt fektetni. A kérdések között ugyanis számos olyan szerepelt, amely a klímával kapcsolatos tudás létrehozásának körülményeit, a tudás földrajziségát vagy akár a tudomány és a politika kapcsolatát feszegeti, ám ezeknek a kérdéseknek az explicit értelmezéséhez viszonylag kevés támpontot kapunk. Úgy tűnik, a szerző–szerkesztő ezúttal inkább a történeti távlat viszonylagos biztonságában marad, elkerülve a tudomány aktuális vagy közelmúltbeli gyakorlatának elemzését vagy a konstruktivista tudományelméleteket övező „tudományos háborúk” világát. Viszont ez nem von le a rendkívül sokrétű interjúanyag érté-

kéből, amely idővel valószínűleg egyre inkább becses lesz, mint forrásértékű kordokumentum.

Összességében elmondhatjuk, hogy mindezzel egy olyan rendkívül értékes kötet született meg, amely az éghajlatváltozás kutatásának hazai történetét egyedülállóan, a személyes kutatói nézőpontokon keresztül mutatja be. Különösen fontos, hogy ezt a nagyszabású munkát egy geográfus vállalta magára, jól példázva azt a szerepet, amit a geográfia betölthet, egyrészt a társtudományok közötti együttműködésben és tudáscserében, másrészt a tudomány és a földrajzi környezet változásainak reflektív vizsgálatában.

UJHÁZY NOÉMI

EVA ANNE FRANTZ:

Gewalt und Koexistenz: Muslime und Christen im spätoosmanischen Kosovo (1870-1913)

Südosteuropäische Arbeiten 154. De Gruyter Oldenbourg, München, 2016, 430 p.

A különböző társadalmi csoportok együttélése, az ebből fakadó konfliktusok és az erőszak kérdése napjaink tudományos kutatásainak egyik gyakran vizsgált témaköre (lásd pl. BENEDIKT KORF és CONRAD SCHETTER „Geographien der Gewalt: Kriege, Konflikte und die Ordnung des Raumes im 21. Jahrhundert” című 2015-ös kötetét). Ezzel foglalkozik EVA ANNE FRANTZ, a Bécsi Egyetem és az Osztrák Tudományos Akadémia munkatársának könyve is, amely a későoszmán Koszovó példáján vizsgálja a kérdéskört. A terület vallási és etnikai sokszínűsége „Európa beteg emberének” határregiójában nagyban rányomta a bélyegét lakosainak mindennapjaira. A könyvben a hanyatló Oszmán Birodalom koszovói hétköznapijai elevenednek meg, bemutatva a különböző etnikai és vallási csoportok együttélését és kiéleződő konfliktusait.

A könyv a szerző doktori disszertációján alapul, amelyet 2014-ben a Bécsi Egyetemen védett meg. A kötet bemutatja az Oszmán Birodalom Koszovói vilajetének (amelynek területe nem esik egybe a mai Koszovói Köztársasággal – a jelenlegi Koszovói Köztársaság területe mellett Montenegró és Szerbia bizonyos szomszédos térségei, illetve Macedónia északi része is ide tartozott) mindennapjait a 19-20. század fordulóján. A vilajetet a bemutatott időszak elején, 1875-ben egy közigazgatási reformmal hozták létre, előtte a terület a Prizreni vilajethez tartozott. 1878-ban területe lecsökkent a szerb-oszmán háború után Szerbiához csatolt területekkel – ez utóbbi változás vallási-nemzetiségi konfliktusokat és

jelentős migrációt is okozott. Bár a szerző által vizsgált időintervallum a balkáni népek nemzetiségi válásának, illetve a szerb–albán konfliktus kiéleződésének egyik kulcsidőszaka, ez idáig nyugati nyelven nem íródott részletes és átfogó mű a késő-oszmán Koszovóról – ez adja a bemutatott kutatási eredmények újszerűségét. Eddig leginkább csak albán és szerb kutatók alkottak a témában, illetve ezek a művek általánosságban a témakörnek csak egy-egy aspektusára koncentráltak, míg jelen kötet ennél átfogóbb képet ad. (Az eddigiekben megjelent munkák áttekintését lásd pl. BOTTLIK ZSOLT 2008-as „A koszovói válság etnikai földrajzi vonatkozásai” című tanulmányában, valamint NOEL MALCOLM „Koszovo: A Short History” címet viselő 1998-as kötetében.)

A könyv fontos jellemzője, hogy nem elsősorban politikatörténeti vagy hadtörténeti mű, a politikai és hadi eseményekkel csak abból a szemszögből foglalkozik, hogy azok miként hatottak a mindennapi életre, a különböző vallási-etnikai csoportok közötti viszonyra. Ennek vizsgálata során más tudományok (például szociológia, antropológia) módszereit is felhasználja. Fő koncepciója a különböző életvilágok (*Lebenswelten*) bemutatása, melyekben a különböző társadalmi csoportok tagjai éltek, valamint az ezen életvilágok közötti kapcsolódási pontok, dinamikák elemzése (a kifejezés magyar fordítását lásd pl. WEISS JÁNOS „Az »életvilág« fogalma a kései Habermasnál” című 2014-es cikkében). A szerző kiemelt figyelmet szentel annak, hogy

miként éltek egymás mellett, illetve egymással interakcióban a különböző vallási-etnikai csoportok (különös tekintettel az albán–szerb és a muszlim–keresztény kapcsolatokra), illetve az erőszak milyen formái voltak jelen a mindennapokban. Bemutatja a különböző csoportok eltérő helyzetét és látásmódját, a közöttük meglévő hatalmi különbségeket, valamint ezek kihatását a mindennapi életre. A szerző főként a muszlim és a katolikus albánok, valamint az ortodox szlávok közötti viszonyrendszerekkel foglalkozik, hiszen ez a három csoport tette ki Koszovó lakosságának túlnyomó többségét. Emellett azonban számos más csoport is jelen volt, amelyekre csak annyiban tesz utalást, amennyiben hatással voltak a fenti csoportok viszonyaira.

Koszovó etnikai sokszínűsége már azelőtt fennállt, hogy az Oszmán Birodalom terjeszkedése az 1300-as évek végén elérte (1389: rigómezei csata). Ezután a különböző vallási-etnikai csoportok viszonyát hosszú ideig a birodalom adminisztratív berendezkedése határozta meg, amely nagyban kedvezett a muszlim hitre áttért albánoknak. A könyvben vizsgált időszak egy olyan korszakot ölel fel, amikor jelentős változások történtek a közel ötszáz éve fennálló társadalmi, gazdasági, politikai viszonyokban. Az elemzés kezdőpontja 1870, annak a Bolgár Exarchátusnak az alapítási éve, melynek hatása Koszovóban, főként annak keleti-délkeleti részén különösen erőteljes volt, és megváltoztatta az addigi hatalmi struktúrákat. A záró esztendő pedig 1913, amikor Szerbia elfoglalta Koszovót, véget vetve a területen 500 évig tartó oszmán uralomnak. A két időpont közötti mozgalmas időszakban az oszmán közigazgatási reformkísérletek, a szerb–oszmán háború, a külföldi diplomaták egyre fokozódó jelenléte, az európai nagyhatalmak növekvő befolyása, illetve az egyre inkább feléledő nemzetiségi öntudat is befolyásolta a különböző társadalmi csoportok egymás mellett élését. Az egymás érdekeit keresztező nemzetiségi törekvések és a környező államok területi igényei mellett a közigazgatási reformkísérletek is nagyban élezték az etnikai konfliktusokat, amelyek a (többségében muszlim vallású) albánoknak az Oszmán Birodalmon belüli addigi kiváltságait mérsékelték, de a keresztény lakosság számára kedvező intézkedések gyakran hiányos végrehajtása miatt az ortodox szláv népesség nemtetszését is kiváltották.

A monográfia főként azt vizsgálja, hogy milyenek voltak a különböző etnikai és vallási

csoportok együttélési formái, dinamikái, mechanizmusai, illetve a konfliktus és erőszak mellett milyen mértékben volt lehetséges a muszlimok és keresztények békés együttélése. Bemutatja, hogy a személyes kapcsolatoknak és együttműködésnek milyen formái és terei voltak, illetve hogyan valósult meg a kommunikáció az egyes közösségek között. A különböző társadalmi csoportok érintkezésének számos fajtáját mutatja be, a köztéren történő interakciók és gazdasági kapcsolatok (például piac, földtulajdonosok és bérlők kapcsolata) mellett a magánjellegű kapcsolatokra (szomszédsági, baráti kapcsolatok, vegyes házasságok) is kitér a szerző. Feltárja, hogy a különböző erőszakos cselekményeknek (úgy mint vitás esetek, rablótámadások, fosztogatások, gyilkosságok) milyen vallási-etnikai háttere volt, illetve mennyiben befolyásolták ezeket és az igazságszolgáltatást a vallási és etnikai csoportonként eltérő egyházi jogrendszerek és szokásjogok, valamint az oszmán közigazgatás együttes jelenléte.

Mindezek rekonstruálásához a szerző számos kortárs beszámolót használ fel, gyakran idéz diplomaták és utazók beszámolóiból (például az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatáinak jelentéseiből vagy GEORGINA MUIR MACKENZIE és ADELINA PAULINA IRBY brit utazók leírásaiból), amelyek érdekes színtérképét jelentik a könyvnek. A szerző a felhasznált forrásmunkákat érzéketlenül kellő forráskritikával kezeli, ismerteti az egymásnak ellentmondó beszámolókat is. Bemutatja a különböző érdekcsoportok eltérő nézőpontjait, amelyekből különbözően ítélték meg az egyes eseményeket. A könyv nagyon sok gyakorlati példát, konkrét esetek bemutatását tartalmazza, mind az erőszakos cselekmények, mind a békés együttélés vonatkozásában, amelyek a vizsgált problémakört megfoghatóbbá, könnyebben értelmezhetővé teszi.

Mivel a könyv történész alkotása, alapvetően történettudományi szemléletet tükröz. Ez – főként a geográfus szemüvegén keresztül – számos helyen megmutatkozik. A kötet térképet, tematikus térképet, a térbeli folyamatokat bemutató ábrákat – a mellékletben közölt egyetlen magyarázó és kettő kortárs térképtől eltekintve – nem tartalmaz. Ezt geográfusként fájó szívvel konstatáltam, hiszen az író mondanivalójához érdemben hozzátett volna, hogyha az általa hivatkozott térbeli összefüggéseket ábrán, térképen is szemlélteti. Különösen igaz ez például a II.2. fejezetre, ahol a vallási-etnikai összetétel térbeli különbségeinek szemléltetését nagyban

elősegítette volna egy-két tematikus térkép és diagram. A mellékletben közölt kettő kortárs térkép érdekes része a műnek. Mindazonáltal öröndetes lett volna, ha eredeti méretarányban kerülnek megjelenítésre (például nagyobb kihajtható oldalon), vagy legalább a szövegben sor kerül a részletes értelmezésükre. A kicsinyítés miatt ugyanis nem minden felirat, jelmagyarázat olvasható jól. Másfelől viszont a kötet gazdagon illusztrált munka; a kortárs fényképek értékes adalékkal szolgálnak az elemzéshez.

A kötet olvasása közben nagy segítséget jelent a mellékletben található fogalomjegyzék a legfontosabb oszmán-török szakkifejezésekről. Hasznos lett volna azonban hasonló szójegyzéket készíteni azokból az albán és szláv kifejezésekből is, amelyeket szintén gyakran használ a könyv (pl. Besa, Dragoman, Arnauti, Arnautashi). Fontos pozitívum, hogy a szerző jól kezelte a többnyelvűség hatását, jelesül, hogy a településeknek több neve van. Itt nagy segítséget jelent a mellékletben közölt táblázat, amely ismerteti a legfontosabb földrajzi nevek különböző nyelvű változatait.

A könyv német nyelven íródott, így azoknak ajánlható, akik hosszabb tudományos művek elolvasásához kellően jó nyelvismerettel rendelkeznek. A nem anyanyelvi olvasó számára a mű

megértését a szakterülethez kötődő szakszavak alkalmazása mellett a régebbi idézetek korabeli helyesírása és szóhasználata némiképp nehezíti. Emellett számos angol, francia, illetve pár alkalommal olasz idézet szerepel fordítás nélkül, így a teljes megértéshez ezeknek a nyelveknek az ismerete is szükséges. Igaz, ezek az idézetek jellemzően csak kiegészítő jellegűek.

A kötetet főként azoknak a geográfus kutatóknak javaslom, akiknek fő vizsgálati területe a Balkán, akár annak jelenlegi folyamatai, akár történelmi vonatkozásai. Ezekhez a kutatásokhoz fontos történelmi háttérismeretet adhat a könyv. Rajtuk kívül más történeti földrajzi érdeklődésű kutatók is haszonnal forgathatják. Emellett értékes szempontokat, szemléletmódot és módszertani megfontolásokat adhat olyan, akár napjaink folyamataira irányuló, és nem is kizárólag etnikai kutatásokhoz, amelyek heterogén társadalmi összetételű területeket vizsgálnak – például városi terek etnikai, vallási, kulturális, szociális háttérű szegregációs, dzsentrifikációs folyamatai kapcsán. Különösen érvényes ez a különböző szereplők és tényezők bemutatásának logikájára, a különböző nézőpontok szemléltetésének módszerére, illetve a nem teljesen egyértelmű, egymással átfedő identitások kezelésére.

ÁRVAI ANETT